

Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Kar

Történelemtudományi Doktori Iskola

Társadalom- és életmódtörténeti Műhely

Vezető: Dr. Fröhlich Ida DSc. egyetemi tanár

SZTANCSNÉ KARDOS TÍMEA

THÖKÖLY IMRE ÉS UDVARÁNAK FAMILIÁRISAI

DOKTORI (PHD) ÉRTEKEZÉS TÉZISEI

Témavezető: Dr. J. Újváry Zsuzsanna PhD.

egyetemi docens

2020

Köszönetnyilvánítás

Köszönettel és tisztelettel tartozom a téma konzulensének, J. Újváry Zsuzsannának. Továbbá ezúton is szeretném megköszönni a téma bírálóinak Varga J. Jánosnak, Czigány Istvánnak és Etényi Nórának szakmai tanácsaikat és segítségüket.

I. A kutatás tárgya és előzményei

Az 1664-től 1670-ig terjedő időszakban egy sajátos társadalom kezdett körvonalazódni: a Wesselényi-összeesküvés kitermelte a társadalom bujdosó rétegét. Amikor a tizenhárom vármegyéből és különösen annak keleti feléről a katonáskodó elemek Erdélybe húzódtak, már csoportöntudattal rendelkeztek. Fizetségüket a bujdosó évek alatt már nem a főuraktól, hanem prédából és zsákmányból várták. Ez az öntudat és csoporttudat alkotta a bujdosók sajátosságát, akik mint közösség foglaltak állást, adtak instrukciókat és írtak a vármegyéknek, főuraknak és fejedelmeknek, tehát tevékenységükben mindig is ott volt egy önálló kuruc állam csírája.

Egy ilyen közösség élére került a fiatal Thököly Imre 1678-ban. Hűségüket annak köszönhette, hogy megkerülve az erdélyi fejedelem politikáját, eredményes prédára és győzelemre vitte a bujdosók seregét, és jelentős összegeket fektetett azok irányításába. A Felső-magyarországi Fejedelemségben megváltozott a bujdosó társadalom. Az eddig már több mint egy évtized óta államokon kívüli – többnyire a Partium területén veszteglő – társadalmi elemek egyszerre államon belül találták magukat, és a kuruc állam katonai szervezetét képezték.

A disszertációmhoz a kiindulópontot a Thököly Imre udvarával korábban foglalkozó Székely Jolán, illetve Bruckner Győző munkája jelentette. Azonban kiadványaik sajátossága, hogy mindkét szerző elsősorban Thököly udvarának konvenciók jegyzékeiből és naplóból dolgozott. Így Thököly udvarának változásait nem érzékeltették munkáik. Bruckner Győző egy kiragadott állapotot, az 1683-as késmárki tartózkodást választotta vizsgálódásának tárgyául. Székely Jolán, bár munkájában a Thököly udvar általános bemutatására törekedett, valójában az 1693–1694-es naplóból dolgozott, az emigráció korszakát igyekezett általánossággá formálni, holott a fejedelemség után már egy teljesen másfajta udvarról beszélhetünk. Bár az udvarral kevésbé foglalkozott Angyal Dávid, Thököly Imre monográfiájának elkészítője, mégis alapos körültekintést végzett, ami a familiárisok meghatározásában alapmunkának tekinthető. Petneki Áron a Thököly udvar művészettörténeti és

művelődéstörténeti megközelítésére vállalkozott, elsősorban a splendorra helyezve a hangsúlyt, Thököly udvarának fényét és pompáját kereste. Petneki munkájában úgy fogalmazott, hogy a Thököly udvartartás személyi része külön társadalomtörténeti vizsgálatot igényel.

Dolgozatomban arra a kérdésre kerestem a választ, hogy az 1670-es évek eseményei hogyan hatottak a bujdosó társadalomra és hogyan jött létre a Thököly-udvar familiáris rétege, hogyan jelent meg mindez a sajtósság a fejedelmi udvarban.

Munkámhoz alapértekezésnek számítottak a familiárisok és főúri, fejedelmi udvarok intézményéről szóló összefoglalók: Szekfű Gyula Serviensek és familiárisok, valamint Varga J. János Szervitorok katonai szolgálata a XVI–XVII. századi dunántúli nagybirtokon című munkája. Szekfű Gyula a középkori familiaritást vizsgálta, Varga J. János a koraujkori dunántúli szervitorokkal foglalkozott munkájában.

A mohácsi vész után a magyar főúri udvarok számára is meghatározó, majd mintául szolgáló Habsburg udvarról írt újabban R. J. W. Evans az Oxfordi Egyetemről, a bécsi udvar és a magyar főurak kapcsolatrendszerét ismerteti több tanulmányában Pálffy Géza.

Thököly Imre személyével, felkelésével kapcsolatosan az elmúlt évtizedekben több nemzetközi konferencián is bemutattak új kutatási eredményeket, a kötetekben érintőlegesen egy-egy familiáris is megjelent. Legújabban Mészáros Kálmán foglalkozott Nemessányi Bálinttal, és Kónya Péter Ottlyk Györggyel.

Témaválasztásomat indokolta a Thököly-udvarára vonatkozó modern összegzés hiánya. Hangsúlyt helyeztem a bujdosókból lett familiárisok formálódásának bemutatására, a Thököly-udvar bővülési folyamataira. Thököly-udvarának, mint Felső-magyarországi udvar sajátosságainak és eltéréseinek bemutatását azért tartottam fontosnak, mert úgy találtam, hogy az eddigi kutatásokban ez a terület nem, vagy csak kevéssé kapott szerepet. Disszertációm tehát területileg Felső-Magyarország területére terjeszti ki a 17. századi udvar és familiaritás megismerését.

II. A téma forrásai és a kutatás módszere

A korszak és Thököly familiaritásának sajátossága arra indított, hogy megvizsgáljam azok előzményeit, hátterét, hogy feltárjam a bujdosó-menekültek és katonák rendszerét. Ezekhez a Torma Károly által kiadott Thököly Imre naplója és a Teleki Mihály levelezése mellett főként a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárának Thököly-szabadságharc G1, G2-es szekciója és a Szepesi Kamarai Levéltár anyagai szolgáltattak iratokat. Az egész másfél évtizedes mozgalomban ezen személyek rendi politikai-eszmei háttere és végül Thököly-udvarában betöltött szerepük rendkívül izgalmas kérdés volt e korszak ábrázolásában a Wesselényi-összeesküvéstől Thököly fejedelemségének bukásáig. A szakirodalom áttekintése során a legújabb kutatásokat igyekeztem előtérbe helyezni.

A korszak tanulmányozása céljából kiterjedt kutatásokat folytattam a szlovákiai, budapesti és egyházi levéltárakban. A fejedelemség és a fejedelmi udvar familiaritásához kellett leginkább a legkisebb szálas anyagból dolgozni, a vonatkozó forrásokat szisztematikusan feltárni és összegyűjteni. Ehhez szolgáltattak nagy segítséget a külföldi levéltárak, a lőcsei, eperjesi és kassai levéltári források, valamint a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában őrzött Thököly-szabadságharc anyaga, a G szekció nagy egységei, a G4, G5, G8, G12, a Török–magyarkori Államokmántár és az Erdélyi Országgyűlési Emlékek sorozat vonatkozó kötetei, valamint a Késmárki Thököly Imre napló, leveleskönyvei és egyéb emlékezetes írásai.

Kutatásom során megállapítottam, hogy Thököly Imre familiaritásának vizsgálatát az apai örökségnek és az Erdélybe érkezett bujdosó-menekültek sajátos státuszának a vizsgálatával kell kezdenem. Ezekhez az évekhez a Thököly István leveleskönyvét kiadó Történelmi Tár, A bujdosók levéltára és Thököly Imre levelezése, illetve Teleki Mihály levelezése adta a legnagyobb bázist, a különböző családi levéltárakból kinyerhető szórványos adatok mellett.

Törekedtem a Wesselényi-összeesküvés iratanyagaiból és a Szepesi Kamara konfiskálási listajegyzékeiből is kinyerni a téma szempontjából releváns

információkat. Az erdélyi évek vizsgálatához a családi levéltárakból feltárt forrásokat is hasznosítottam.

A fejedelmi évekre vonatkozó leggazdagabb forrásanyagot a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár Thököly-szabadságharc anyagaiból a G2 és G8 iratanyagai jelentették. A kassai levéltár mellett a kiadott források közül a Török–magyarkori Államokmánytárat és Angyal Dávid monogáfiáját hasznosítottam. A budapesti kutatásaim során az Evangélikus Országos Levéltárban őrzött Radvánszky iratainak egy-egy darabját is felhasználtam disszertációmban. Az udvari társadalom és a Felső-magyarországi társadalom megértését és vizsgálatát is elvégezve, társadalom- életmód és gazdaságtörténeti szempontokat is figyelembe vettem a politikátörténeti események mellett.

A szöveges értelmezés mellett az adatok feldolgozására több táblázatot alkalmaztam. A téma kifejtéséhez elengedhetetlen volt a szakirodalom és források együttes értelmezése és feltárása.

III. Az értekezés főbb eredményei

Thököly familiárisai különböztek a történetileg ismert familiaritástól és a 16-17. századi Dunántúli intézménytől, mert alapját, bázisát a török orientáció és a bujdosók adták. Thököly udvarának sajátosságai a politikai helyzet eltéréséből adódtak. A familiárisok egy része a családi birtokok kihelyezett biztosai, védői, rendtartói, más részük állandó kiküldetésben volt, postai, diplomáciai, katonai feladatokat látott el. Csak igen kevesen tartoztak az állandó udvarhoz, ami Thökölyvel együtt folyton úton volt. Ezért ilyen jellegű kifejezések, mint *continuus* vagy házi uraimék csak elvétve találhatók a Thököly-források közt. A 13-17. században szolgáló szerviens-familiáris-szervitor réteg utolsó képviselőinek is mondható Thököly Imre szolgálatában álló nemesek szervesen kapcsolódnak az előző korszakhoz, de földrajzilag kiterjesztettem a vizsgálatot a Nyugat-Dunántúlról Felső-Magyarországra.

Megállapítottam, hogy a Thököly-familiaritás lényegesen eltér 16-17. századi - elsősorban dunántúli – változatától, mert nem az oszmánok elleni védelmi rendszerbe beépült szolgáló nemesekről van szó, hanem ellenkezőleg, az oszmán katonai erőre támaszkodó, Habsburg-ellenes rendi-vallási mozgalomhoz csatlakozó és ezzel Thököly Imre szolgálatát is vállaló felső-magyarországi, „bujdosók”-nak mondott társadalmi rétegről.

Dolgozatom elején bemutatam a Thököly család felemelkedését: Sebestyén, I. és II. István előnyös házasságkötéseit, birtokszerző politikájukat, társadalmi kapcsolatrendszerüket Felső-Magyarországon és Erdélyben, valamint a szolgálattevő nemesek körének formálódását – immár elsősorban az ifjú Imre gróf körül - a Wesselényi Ferenc nádorról elnevezett nemesi szervezkedés bukása után. Valamennyi résztvevőt konfiskált birtokai visszaszerzésének és a rendi-vallási szabadság biztosításának politikai célja, továbbá – legalább is részben - Thököly Imre személyének szolgálata vezeti. Disszertációmban bemutatam az Erdélybe menekült Thököly Imre gróf pályafutását az erdélyi tanulmányoktól a bujdosók élére választásáig és Isztambul akaratából történt 1682. évi fejedelmi kinevezéséig. Akkor már jelentős

számú katonai, politikai-diplomáciai, gazdasági és személyes-udvari – esetenként egymásba hajló - szolgálatot ellátó közép- és kismemesi familiáris réteg vette körül, amelyet kiegészítenek feleségének, Zrínyi Ilonának nemesi szolgálat tevői.

Az 1680-as évek elejére kialakult a familiárisok belső, az említett feladatokkal megbízott, a fejedelemhez közel állók csoportja, valamint a külső, főként a vármegyei nemesekből verbuválódott, katonáskodók köre. Ennek megfelelően megkülönböztethető a kontinuosok és a bejárók, valamint az éves fizetésért és hópénzért szolgálók csoportja. Mindez megfelel a kor bármelyik főúri szolgálatban álló familiáris-szervitor réteg szokásrendszerének. Thököly vármegyei, ún. „regionális nemes”-eit élesen megkülönböztette a személyileg kötődő familiárisoktól az őket mozgató kényszer és érdek: birtokaik féltése Thököly kamarájának konfiskálásától, távol maradásuk esetén, vagy éppen a Wesselényi szervezkedés után elvesztett javaik visszaszerzésének reménye.

Thököly familiárisainak nagyobbik része nem kívánt nemesi szolgáló lenni, elutasította a fejedelmi centralizációt, egyáltalán mindenfajta függéstől mentes, nemesi szabadságot akart. A familiaritást csak a Thököly személyét szolgálók fogadták el. Ezzel is magyarázható - egyéb tényezők mellett -, hogy Kara Musztafa nagyvezír bécsi kudarca után a kuruc állam megingása és bukása magával hozta a familiárisok egy csoportjának Thököly-ellenes konspirációját (Munkács, Ungvár), majd nagy részének hűtlenségét és a Habsburg uralkodóhoz pártolását.

Thököly-udvarán követhető a leginkább nyomon a visszafoglaló háború társadalmi rendszert megváltoztató folyamata. Amíg a királyi hatalom meggyengülésének évtizedeiben felértékelődött a főnemeseknél való szolgálat jelentősége, a királyi hatalom megerősödésével a familiáris rendszer szakadozó és hanyatló, felbomló szakaszba jutott. Amit a fejedelem hűtlenségnek és labancná válásnak érzékelt, az valójában a társadalmi szerkezet drasztikus átformálódása volt; ezt Thökölynek a saját udvarán és saját fizetett főemberein kellett megtapasztalnia. Petneházy Dávid, akinek hűségéért maga is évekig küzdött és ingatlanadományozással honorált, az új rendszerben a királytól is birtokot és kitüntetést kapott.

1. Személyi hűség: Thököly familiaritásában a személyi hűség volt a központi elem. Thököly hadi fellépésének elején ez a személyi hűség különbözteti meg saját familiárisait a többi bujdosó-kuruc elemtől, fejedelemsége idején pedig a politikailag elfogadó, vagy támogató nemesség tesz hűséget a fejedelemnek.
2. *Nostrae familiares*: Az 1683-as konvenció jegyzék alapján figyelhető meg, hogy Thököly-udvarában azok a személyek kapnak *nostrae familiares* besorolást, akik elsősorban hűségükkel tartoznak Thököly alá, de szolgálatuk mikéntje a jegyzék alapján nem meghatározható. Huszonöt ilyen személy került a konvencióba, köztük Csáky István, Nyáry Ferenc és Andrassy István, de ezt a kifejezést használják Badinyi Jánosra is, aki Rákóczi Ferenc nevelője, Záborszky Jánosra, aki Thököly főkomornyikja, és Zmeskal Gáspárra, akinek apja, Zmeskál György árvai kapitány volt Thököly István idejében – tehát a család kapcsolata a Thökölyekkel már régi eredetű. A Thököly-féle konvencióban azok kapják a *nostrae familiares* kifejezést, akiknek elsősorban hűsége fontos, és szolgálata nem körülírható, a familiáris kifejezést tehát nem az egész udvarra, és nem az összes udvarban lévő, Thökölyhez tartozó szolgáló nemesre értették. A Thököly-udvarban lehetőleg kerülni is kellett ezt a fajta kifejezést, hiszen akik felett Thököly hatalmat nyert, éppen a nemesi szabadságjogokért harcoltak, ez a követelés pedig Benczédi László szavait idézve „egyszerre irányult a fejedelmi szolgálat vállalása és a magánföldesúri familiaritás intézménye ellen.” A *nostrae familiares* megfogalmazást ezért a familiáris viszonyt jobban elfogadó, kuruc eszmevilágtól távolabb helyezkedő nemesre alkalmazták – Csáky, Andrassy, Nyáry, Pethő stb. –, aki ezt a rendszert könnyebben és jobban megértette, elfogadta, hűségével Thökölyhez tartozott és elsősorban a fejedelemség idején jelent meg Thököly embereként. A bujdosó-kuruc eszmerendszer aktív politikai tagjai – Kende Gábor, Szepesi Pál – a familiáris függéstől való viszolygásból vonakodtak a centralizáló

Thököly alá kerülni, s ezért a végsőkig kitartottak. A bujdosó-kuruc társadalomból Thökölyhez hamarabb csatlakozó katonai elemekre a Thököly-udvarban kerülték a familiáris kifejezés alkalmazását, helyette a szolgálat jellegével jelölték meg kapcsolódásukat a Thököly-udvarhoz. Tehát a Thököly-familiaritásban a megfogalmazás tekintetében óvatosan használták a familiáris szót; fontosabb volt az adott személy politikai, vallási, személyi hűsége vagy szolgálatának módja. „Nostrae familiaris” kifejezést vagy az apailag öröklött személyek kapták, mint Absolon Dániel, elsősorban külföldi szövegezésben egyértelműsítve a kapcsolatot, vagy regionálisan a Thököly fejedelemsége alatt élő és hűségre tért, szolgálatot teljesítő személyek.

3. Bujdosók, mint familiárisok: Thököly politikai fellépésének kezdetétől, életútjából adódóan is a bujdosókkal tartotta a kapcsolatot. Thököly Imre udvarában a familiaritás egy sajátos példája követhető nyomon. Kapcsolódásuk Thökölyhez érdekezésszerűségről adódik. Thökölyhez hasonlóan menekültek, akik egykori birtokaikat szeretnék visszaszerezni. A céljuk tehát közös. Thököly-familiaritásába azok a bujdosók kerülnek leghamarabb, akik az erdélyi bujdosó évek alatt tartósan, gyakrabban és rendszeresen kerültek kapcsolatba Thökölyvel, elsősorban az erdélyi udvar felé politizáló nemesek, akik a Petrőczy-Thököly családdal is korábban kapcsolatban voltak. Személyes kapcsolatuk van vele, de még nem katonai közegben. Ilyen személy volt Radics András, Szalay Pál. Létszámuk csekély, de a későbbiekben meghatározó személyek lettek. Vagy katonai vezetők kapitányok és ezereskapitányok voltak. A rivalizálás időszakában a Wesselényi Páltól elnyert emberek egy része katonai, mint Harsányi György vagy Hatházy Gergely; ők a legértékesebb hadvezetők. Értéküket jól mutatja, hogy Thököly Hatházyt azonnal familiárisává fogadta, nem kis nézeteltérést okozva ezzel Wesselényi Pállal. A fejedelemség alatt szintén ezereskapitányok lesznek. Thököly a katonai szerepvállalásnál jellemzően megtartotta a jó hadvezetőket, a

tehetségeket rangra emelte, és így lett belőlük ezredskapitányok, mint Tunyogi Sámuel, Petneházy Dávid és a generális Pertőczy István.

4. Személyi, bizalmi familiárisok: A fejedelemség időszakában fontos pozíciókba a régóta Thökölyt szolgáló, személyileg is kötődő bizalmi emberek kerültek. A diplomáciában, szinte kivétel nélkül minden irányban, ott mozogtak Thököly személyi emberei. A követeknek nemcsak jó nyelvtudásra és jó fellépésre volt szükségük, hanem megbízhatónak is kellett lenniük, ezért kerültek be ebbe a körbe az apai szolgálattevők: Absolon Dániel, Nemessányi Bálint és a fejedelem bizalmát élvező Szenczy István. Másik részük bujdosókból lettek udvari szolgálattevők, élükön Ubrizy Pállal, aki Thököly udvarmestere lesz. Thököly udvarában jellemzően megfigyelhető, hogy elkülönülnek a személyi szolgálatát ellátó személyek a katonai szolgálatot betöltő hadnagyoktól és kapitányoktól. Átfedések csak a felső pozícióknál figyelhetők meg. A legbizalmasabb körökbe azonban csak a legrégebb, Thököly gyermek- vagy ifjúkorától kezdődően valamilyen módon érintkezésbe került személyek kerülhettek be: Petrőczy István az unokatestvér, titkos tanácsos és kapitány, valamint Jelenik András kamarás és tanácsnok. A katonáskodással foglalkozók legfontosabb feladatai a hadi ügyintézkésekben merültek ki, a személyi szolgálattevőket azonban Thököly bizalmas feladatokkal is ellátta az üzenet és levélhordáson túl a személyes vásárlásokig.
5. Másoktól átvett familiárisok: Thököly familiaritásának rendszerében döntő szerep volt az erdélyi években zajló bujdosó társadalom alakulásának, rendeződésének. A bennlévő és kintlévő menekültek közül sokan a korábbi vezetők alól jöttek el, és kezdtek a vagyonos Thököly-udvarhoz kapcsolódni. Witnyédi István korábbi íródeákja volt Faigel Péter, Witnyédihez kapcsolható Radics András, valamint Nemessányi Bálint, aki már korábban Thököly István szolgálatába állt. A familiásainak egy csoportját a másoktól átvett familiárisok alkották.

Thököly több familiárist nyert a Wesselényiektől; Wesselényi Páltól Hatházy Gergelyt, és íródeákját Daróczy Istvánt, Wesselényi László halálával a Géczy-testvérpárt, Istvánt és Zsigmondot nyerte meg magának. Az utóbbiak testőrségében játszottak kiemelkedő szerepet, s számtalan szolgálatot tettek neki.

6. Meghívott familiárisok: Thököly felemelkedésének idején 1680–1681-ben egyre többen jelentek meg Thököly udvarában, akik meghívásos alapon kapcsolódtak Thökölyhez, mint Szirmay András, egykori iskolatárs és mérnök.
7. Önként csatlakozó familiárisok: Például a Szepesi Kamara tagjai; Draheim Vilmos, vallomása szerint, jószágai gyarapodását várta szolgálata jutalmaként, vagy az 1683-ban Lőcsén, Thököly udvarába bekopogó Kazinczy András. Sokan a Wesselényi-összeesküvésből megegyezéssel Magyarországon maradt, de politikai értelemben a bujdosókkal szimpatizálók közül csapódtak az új fejedelemhez, és vállaltak nála szolgálatot, mint Gutth Dániel fejedelmi titkár vagy Sárossy Sebestyén prefektus.
8. A fejedelmi terület főnemessége, főispánjai: Regionálisan birtokaik megtartása vagy konfiskált birtokaik visszaszerzése érdekében vállaltak szolgálatot, de a törökök vereségével a szervezkedők Ungvárhoz gyülekeztek, és Thököly fejedelemségének megdöntésére készültek lengyel segítséggel. Ezek a familiárisok alig néhány hónapig nevezhetők ténylegesen annak, udvarhoz tartozásuk csupán politikai-katonai kényszer és nyomás hatására élt.
9. Familiáris előmenetel, pályafutás: Thököly familiaritásában igen nagy pályákat be lehetett futni, sokszor nem is igazán katonai úton. Két példa is bizonyítja, hogy íródeákból várkapitánnyá is válhatott valaki: Faigel Péter, Witnyédi István íródeákja volt, Thököly fejedelemsége alatt Kassa állandó kapitánya, Izdéneczy Márton, Thököly íródeákja, tokaji kapitány lett 1682 decemberében. A személyi hűség is ugyanolyan értékes jellem

volt a szolgálattevők közt, mint a tehetség, így Kellemessy János pohárnok, később sárospataki várkapitány lett. Jelenik András, komornyik, udvari kamarás, adminisztrátor, végül fiskális prefektus lett.

A Thököly-familiaritás fő rétegei: Thököly két igen labilis társadalom felett nyert hatalmat: egyrészt hozta magával a bujdosó társadalmat, másrészt a területére eső vegyes fogadtatású vármegyék társadalmi csoportjai felett próbált uralkodni.

A Thököly familiárisok fő jellemzője, hogy a kisnemeselek felvidéki, felső-magyarországi, főként kelet-magyarországi elégületlenekből és erdélyi, partiumi területekről verbuválódott familiárisok, nagy részük valóban katonai feladatokat látott el, de rájuk nem a török elleni harc volt a fő jellemző, hanem az önállóság iránti vágy. Ez magában hordozza a Habsburg és erdélyi politikától független önállóság vágyálmát, és attól hajtva akár a török vazallusságot is vállalva. Thökölyhöz tartozásuk csak egy részben katonai, más részben és főként inkább politikai pártállás volt. Ők nem katonai védelmet vártak Thökölytől, miként a dunántúli szervitorok, hanem politikai érdekképviselést. Thökölyt fejedelemmé választották, de cserébe a kuruc eszme megvalósulását várták tőle vallási és politikai tekintetben is. Thököly Imre pedig nagyon is tisztában volt ezekkel az elvárásokkal, és familiárisaira (köztük tanácsnokaira) éppen úgy szüksége volt, mint azoknak órá. Az eszme bukásával – a váradi elfogatással – nem ok nélkül vesztette el az addig stabil embereit, és kerülnek előtérbe a személyi szolgálattevők, akik Thököly személyéhez voltak hűek.

Thököly fejedelmi kinevezésével egy hármas rendszeren uralkodik: 1. vármegyei köznemességen – a fejedelmi területen –, 2. magánjogi familiáris nemességen – személyhez, vagy birtokhoz tartozóan –, és 3. katonai nemességen – akik közt familiárisok és nem familiárisok is akadnak. A familiaritás tekintetében még a katonai, gazdasági és személyi szolgálattevők csoportján belül sem egységes a kép.

A Thököly familiárisok három csoportra oszthatók: első csoportjuk a családi szolgálattevők, akik politikailag-katonailag nem, vagy kevésbé érintettek, ők elsősorban személy körüli szolgálatokat látnak el, és a birtokügyintézéssel foglalkoznak. A második csoport – ez a legbővebb – a bujdosó tömegből érkezett,

politikai és katonai érdekekkel bíró familiárisok. A harmadik csoport az átmeneti, regionális familiárisok köre, akik pillanatnyi politikai fordulatok miatt behódoló magatartást mutatnak, de sem különösebben személyi-érzelmi-rokoni szálon nem tartoznak a Thököly-családhoz, sem politikai–katonai–eszmei megközelítésből nem tartoznak a bujdosó-kuruc társadalomhoz, hanem adott tér-idő kontinuitásban Thököly alá kerültek (lásd: Közép-magyarországi Fejedelemség, Erdélyi Fejedelemség idősza).

Thököly fejedelmi udvartartása is a leegyszerűsített mása a nagy állandó főúri udvartartásoknak. Thököly mozgó, változó udvart tartott. Állandó tagjai elsősorban Thököly személyes szolgálattevői, udvari emberek voltak. Thököly politikai pályafutását és udvarának kiépülését is nagyobb részt a családi vagyomból finanszírozta. Fejedelemsége alatt a különböző fiskális javakat is forgatta, de a legbizalmasabb és legfontosabb pozícióban lévő embereknek fizetést adott, pénzben és terményben, birtokot visszaadott, de nem adományozott – a bujdosók visszakapták egykori birtokaikat, amely mellett sokan konvenciót és fizetést is kaptak, ellátásukra Thökölynek mindig volt gondja.

Thököly udvarában a pozíciók betöltése, nagy részben, bizalmi alapon történt. A Thököly-féle familiaritás fő ismérvei: a személyhez kötöttség, rátermettség és politikai stabilitás. Szolgálattevői így döntően megállták helyüket a rájuk ruházott tisztségekben. Legkönnyebb dolga természetesen a személyhez kötött emberekkel volt, ők Thökölyhöz tartották hűségüket. A politikai stabilitás mindaddig tartott, amíg Thököly politikai potenciállal bírt. Ez volt a fejedelemség szakaszában a legerősebb támpont Thököly számára. A rátermettség tulajdonsága volt a legfontosabb a fejedelem számára, és ha valakit ezen képességei miatt szánt valamely tisztség betöltésére, azt vagy jó fizetéssel vagy kényszerítéssel bírta annak elfogadására.

Thököly udvarában elég határozottan kialakultak a szolgálattevői körök, a katonailag 1670-től jól bevált egyének megmaradtak a hadban. A személyi szolgálatot a nagyúr szükség szerint vetette be többször valamilyen gazdasági vagy egyéb munkakör betöltésére, akár katonai-hadi szolgálatra is, vagy egyszerűen személyükben bízott annyira, hogy kedves és megbecsült pozícióba helyezte. Kellemessy János

főpohárnokot akkor nevezte ki sárospataki kapitánnyá, amikor már döntően Sárospatakon rendezte be udvarát.

Thököly a fejedelemség területén élő főnemeseket – többségüket – hűségre kényszerítette, de döntően azokra a kis- és középbirtokos nemesekre és polgárookra épített, akik korábban a Wesselényi-mozgalomban érintettek voltak, tehát a politikailag közös nevező már a múltban gyökerezett.

A hűséges katonai-politikai szolgálattelvők csupán az 1685-ös váradi elfogatást követően álltak át a várak feladásával. Akik Thökölyvel maradnak, azok elsősorban személyéhez kötött szolgálattelvők voltak, vagy erős rokoni kapcsolatban álltak vele. Ilyenek voltak azok, akiket a fontos várba, Munkácsba küldött ott helytállni, illetőleg kíséretét alkották. A munkácsi vár 1688-as feladásával ezek többsége majd elfogadja az amnesztiát, és helyben maradnak. Thököly familiaritásában 1685 és 1688 között, illetőleg azután új korszak kezdődött. Azonban ennek ismertetése terjedelmét tekintve meghaladja jelen munka kereteit.

IV. A témához kapcsolódó publikációk

Tanulmányok:

Thököly Imre politikai megjelenése és felemelkedése a kuruc érdekképviseletben. In: Rod Thököly-A Thököly nemzetség, Késmárk, (2018) 127-134.

Zrínyi Ilona és a Rákóczi-kincsek – Egyházi és világi érdekek Báthory Zsófia halála után. In: A kassai aranykincs, Kassa, (2018) 140-159.

A vallásszabadság és kiválasztottság kérdése – A Thököly-felkelés vallási eszmerendzere. In: Vallástudományi Szemle (2016), 4. sz.

„egy igyünk, egy igyekezetünk” – Thököly Imre és II. Rákóczi Ferenc a Habsburg-ellenes mozgalmak élén In: Rákóczi és Kassa. Sárospatak, (2016) 8-15.

Familiaritás és udvari társadalom a 17. század második felében – Források és fogalmi rendszerek Thököly Imre udvarához. In: Studia Varia Tanulmánykötet, Budapest, (2016) 372-383.

Adalékok a Partium fogalmához – A Partium szó fogalombővülése az 1683-as kassai gyűlésen. In: Valóság (2016), 7. sz. 19-20.

Thököly Imre fejedelmi udvara Lőcsén. In: Honismeret (2016), 3. sz. 66-69.

Társadalom-és életmódtörténeti elemek Thököly Imre 1693–1694. évi naplóbejegyzéseiben. In: PPKE BTK Történettudományi Doktori Iskola Társadalom-és Életmódtörténeti Szakcsoport Konferenciakötete. Szerk: J. Újváry Zsuzsanna Piliscsaba, (2014) 259-267.

A Habsburg-ellenes mozgalmak és kuruc hadvezérek kódolási technikái. In: Valóság (2014), 42. évf. 3. sz. 33-35.

A seregválasztó nagyveszekedés – Thököly Imre és Teleki Mihály vitája. In: Valóság (2014), 42. évf. 1. sz. 89-93.

Thököly Imre és Zrínyi Ilona levelezése 1686-ban. In: Honismeret (2013), 41. évf. 4. sz. 35-37.

Thököly Imre és a homofonikus behelyettesítő sifre: kódolás a kuruc fejedelem idején. In: Valóság (2012), 55.évf. 5. sz. 27-38.

A monoki kiskastély a Thököly-család birtokában. In: Honismeret (2012), 40. évf. 3. sz. 55-57.

Ónod Thököly fejedelemsége idején. In: Honismeret (2011), 39. évf. 4. sz. 32-36.

Az értekezés témakörében konferencián elhangzott előadás:

Az ifjú Rákóczi Ferenc udvara. Rákóczi-emlékév „Hazánk szentje, szabadság vezére” c. tudományos nemzetközi konferencia, (2019. október) Beregszász

Thököly Imre politikai megjelenése és felemelkedése a kuruc érdekképviseletben – Thököly születésének 360. évfordulója alkalmából rendezett tudományos nemzetközi konferencia, (2017. szeptember) Késmárk

„egy igyünk, egy igyekezetünk” – Thököly Imre és Rákóczi Ferenc a Habsburg-ellenes mozgalmak élén - Rákóczi 110 éve Kassán - II. Rákóczi Ferenc és bujdosótársainak újratemetésének évfordulója konferencia, (2016. október) Kassa

Familiaritás és udvari társadalom a 17. század második felében – Források és fogalmi rendszerek Thököly Imre udvarához – Tavaszi Konferencia – Pázmány Péter Katolikus Egyetem (2016. február) Budapest

Zrinyi Ilona és a Rákóczi-kincsek – Egyházi és világi érdekek Báthory Zsófia halála után. Kassai Aranykincs Konferencia, (2015. szeptember) Kassa

Thököly Imre és az 1683-as kassai országgyűlés. Koraujkorász konferencia, ELTE (2015. május) Budapest

The Hungarian and Slovakian national interpretations of history textbooks, canons of difference – The Thököly phenomenon contexts. Modernization processes in the multi-ethnic nation-states Mentality, social and cultural history approaches Conference (2015. május) Kosice, Pavol Josef Safarik University

Thököly udvara Lőcsén. Tér, idő, közösség konferencia (2015. január) Tornalja

Thököly Imre vallásossága a források alapján. Vallás és felekezeti konferencia (2014. december) Miskolc

Társadalom-és életmódtörténeti elemek Thököly Imre 1693–1694. évi naplóbejegyzéseiben 2013. november 29. a PPKE BTK Történettudományi Doktori Iskola Társadalom- és Életmódtörténeti Szakcsoport konferenciája

A seregválasztó nagyveszedelem – Thököly Imre és Teleki Mihály vitája 2013. szeptember. DE BTK Kutatók Éjszakáján bemutatott előadás:

Thököly Imre a visszafoglaló háború idején. 2013. XXXI. OTDK Humántudományi szekció

Munkács és Várad közt – Thököly Imre 1686-1688. (2012. november) MNL HBML Régiónkutatás konferencia

Ónod és Regéc Thököly fejedelemsége idején 2011. XXX. OTDK, Humántudományi szekció

A monoki Monaky-kastély (2010) Honismereti Ifjúsági Konferencia